

Szymański, Paweł

Bransoleta z mazurskiego cmentarzyska w Wyszemborku : ślad kontaktów z kulturą przeworską na Mazowszu?

Światowit 2 (43)/Fasc.B, 258-266

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

BRANSOLETA Z MAZURSKIEGO CMENTARZYSKA W WYSZEMBORKU – ŚLAD KONTAKTÓW Z KULTURĄ PRZEWORSKĄ NA MAZOWSZU ?

Położona na Mazurach i w zachodniej części Suwalszczyzny kultura bogaczewska zajmuje szczególnie miejsce na mapie podziałów kulturowych barbarzyńskiej Europy w okresie rzymskim. Była bowiem najdalej wysuniętą na południowy-zachód kulturą łączoną z zachodnim odłamek Bałtów. Przez ponad 200 lat, poczynawszy od schyłku młodszego okresu przedrzymskiego po koniec wczesnego okresu wpływów rzymskich graniczyła z germańską kulturą przeworską. Sąsiedztwo tak różnych pod względem etnicznym stref od dawna stanowi temat do badań. Zainteresowanie wzbudzały zarówno pojedyncze znaleziska zabytków świadczących o kontaktach międzykulturowych (ANDRZEJOWSKI 1997: 107, fig. 4: j; 1998, pl. LXXIII: 119B.1, LXXVIII: 1, CXII: 4; SIKORSKA-ULFIK 1988; BITNER-WRÓBLEWSKA 1999) jak i analiza przyczyn ich powstania lub napływu (DĄBROWSKA 1991; NOWAKOWSKI 1994). Dlatego też osobnego przedstawienia warte jest odkrycie brązowej bransolety o formie obcej w kulturze bogaczewskiej, pochodzącej z cmentarzyska w Wyszemborku¹ koło Mrągowo na Pojezierzu Mazurskim.

Jest to fragment zakończenia otwartej bransolety brązowej, wykonanej ze sztabki. Przekrój jest okrągły; końcówka profilowana o formie słabo zaznaczonych guzów. Wzdłuż bransolety, prawdopodobnie jedynie na zakończeniach widoczne są trzy rzędy ornamentu w postaci drabinki wykonanego głębokimi rytami, przedzielonego trójkątami. Grubość bransolety przy końcach wynosi 0,6 cm, na kabłąku prawdopodobnie była nieco szersza – około 0,7-0,8 cm (Fig. 1.1).

Zabytek znaleziony został w grobie 178, nie ma pewności jednak, czy pierwotnie nie pochodził z grobu 179, dlatego warto przedstawić tu obydwie pochówki a następnie poddać analizie kontekst odkrycia bransolety, co umożliwi ustalenie jej chronologii.

Opis obiektów

Grób 178 (ciałopalny popielnicowy)

Niewielka jama w planie kolistą, średnicy około 55-60 cm, w profilu półkolista miąższości około 30 cm; strop grobu zniszczony przez orkę (Fig. 1.6). W jamie

ustawiona była popielnica (dno popielnicy około 10 cm ponad dnem jamy), pierwotnie przykryta misą, której fragmenty zalegały wokół brzuśca popielnicy. Wypełnisko jamy stanowiła czarna ziemia wyraźnie kontrastująca z jasnym piaskiem calcowym. Jama była mocno naruszona przez norę lisa lub borsuka. Na skraju jamy grobowej, od strony obiektu 179, znaleziono fragment bransolety brązowej, a w przechodzącej przez grób norze żelazne szczypczyki, prawdopodobnie należące do zespołu. W grobie pochowano prawdopodobnie kobietę, w wieku około końca *adultus* (cf. aneks).

Grób bezpośrednio sąsiadował z obiektem 179. W końcowej fazie eksploracji obie popielnice zostały zdezastrowane przez „nieznanych sprawców” i uległy bardzo silnemu pokruszeniu.

Wyposażenie obiektu:

1. Naczynie gliniane (popielnica) zachowane prawie w całości, jednak bardzo silnie rozdrobnione, co utrudnia pełną rekonstrukcję. Dno lekko wklęsłe, bez śladów widocznej podsypki. Brzusiec dwustożkowy, w dolnej partii prosty, w górnej lekko wypukły. Krótka prosta szyjka oddzielona od brzuśca załomem. Dolna powierzchnia brzuśca delikatnie chropowata poprzez narzucenie rzadkiej glinki, górna starannie gładzona. Brak zdobień. Barwa powierzchni zewnętrznej brązowa, powierzchni wewnętrznej szaroczarnej. Gruba i średniej grubości domieszka czerwonego i białego tłuczka widoczna w przełomie i miejscami na powierzchni wewnętrznej. Średnica dna 12-12,5 cm (Fig. 1.3).

2. Naczynie gliniane (użyte jako pokrywa na popielnicę) o formie misy, zachowane jedynie w górnej części, z dolnej pochodzą tylko pojedyncze ułamki. Niewysoka, prosta, nieco wychylona na zewnątrz szyjka oddzielona od brzuśca słabo zaznaczonym załomem. Dolna część brzuśca delikatnie chropowata, powierzchnia powyżej starannie gładzona. Na powierzchni zewnętrznej delikatne spękania (pozostałość po złym wypaleniu?). Barwa powierzchni zewnętrznej brązowa, powierzchni wewnętrznej szarobrunatna. Liczna, średniej grubości domieszka czerwonego tłuczka widoczna w przełomie i miejscami na powierzchni wewnętrznej. Średnica wylewu około 26 cm, średnica brzuśca około 27 cm (Fig. 1.4).

¹ Na temat badań na cmentarzysku w Wyszemborku – zobacz: SZYMAŃSKI 1998 – tam dalsza literatura.

3. Żelazne, skorodowane szczypczyki o wąskim zakończeniu. W połowie długości pozostałości obejmują wykonane z dwóch zwojów drutu, w górnej części resztki uszka z drutu. Długość 57 mm, szerokość 12 mm (Fig. 1.2).

Grób 179 (ciałopalny popielnicowy)

Niewielka jama w planie kolista, średnicy około 55-60 cm, w profilu półkolista miąższości około 15 cm; zachowana tylko w dolnej partii – strop grobu zniszczony przez orkę. Na dnie jamy ustawiona była przekrzywiona popielnica, pierwotnie przykryta misą, której fragmenty zalegały wokół brzuśca popielnicy. Wypełnisko jamy stanowiła czarna ziemia wyraźnie kontrastująca z jasnym piaskiem calcowym. Jama, podobnie jak obiekt 178 silnie naruszona przez norę lisa lub borsuka. W grobie pochowano prawdopodobnie mężczyznę, w wieku *adultus/maturus* (cf. aneks).

Wyposażenie obiektu:

1. Naczynie gliniane (popielnica) bardzo silnie rozdrobnione, co uniemożliwia pełną rekonstrukcję. Brak górnych partii zniszczonych przez orkę. Dno płaskie bez

śladów podsypki. Brzusiec prawdopodobnie dwustożkowy. Dolna część brzuśca chropowata przez narzucenie rzadkiej glinki, powierzchnia wyżej gładka. Barwa ciemnobrunatna. Liczna, średniej grubości domieszka czerwonego tłuszczu widoczna w przełomie i na powierzchni wewnętrznej.

2. Górne partie naczynia glinianego (użytego jako pokrywa na popielnicę) o formie miski. Krawędź wylewu gładka. Niewysoka, prosta, wychylona na zewnątrz szyjka (kołnierz) oddzielona od brzuśca załosem. Powierzchnia dolnej części brzuśca lekko chropowata, wyżej powierzchnia gładka. Barwa szarobrunatna, miejscami jasnobrunatna. Liczna, średniej grubości i gruba domieszka czerwonego tłuszczu widoczna w przełomie i miejscami na powierzchni wewnętrznej. Średnica wylewu około 28 cm, średnica brzuśca około 28-29 cm (Fig. 1.5).

Bransoleta znaleziona została na skraju jamy obiektu 178, choć nie ma pewności czy nie pochodzi ona z sąsiedniego grobu 179. Wydaje się jednak, że oba pochówki mogą być jednoczesne. Obie popielnice bowiem,

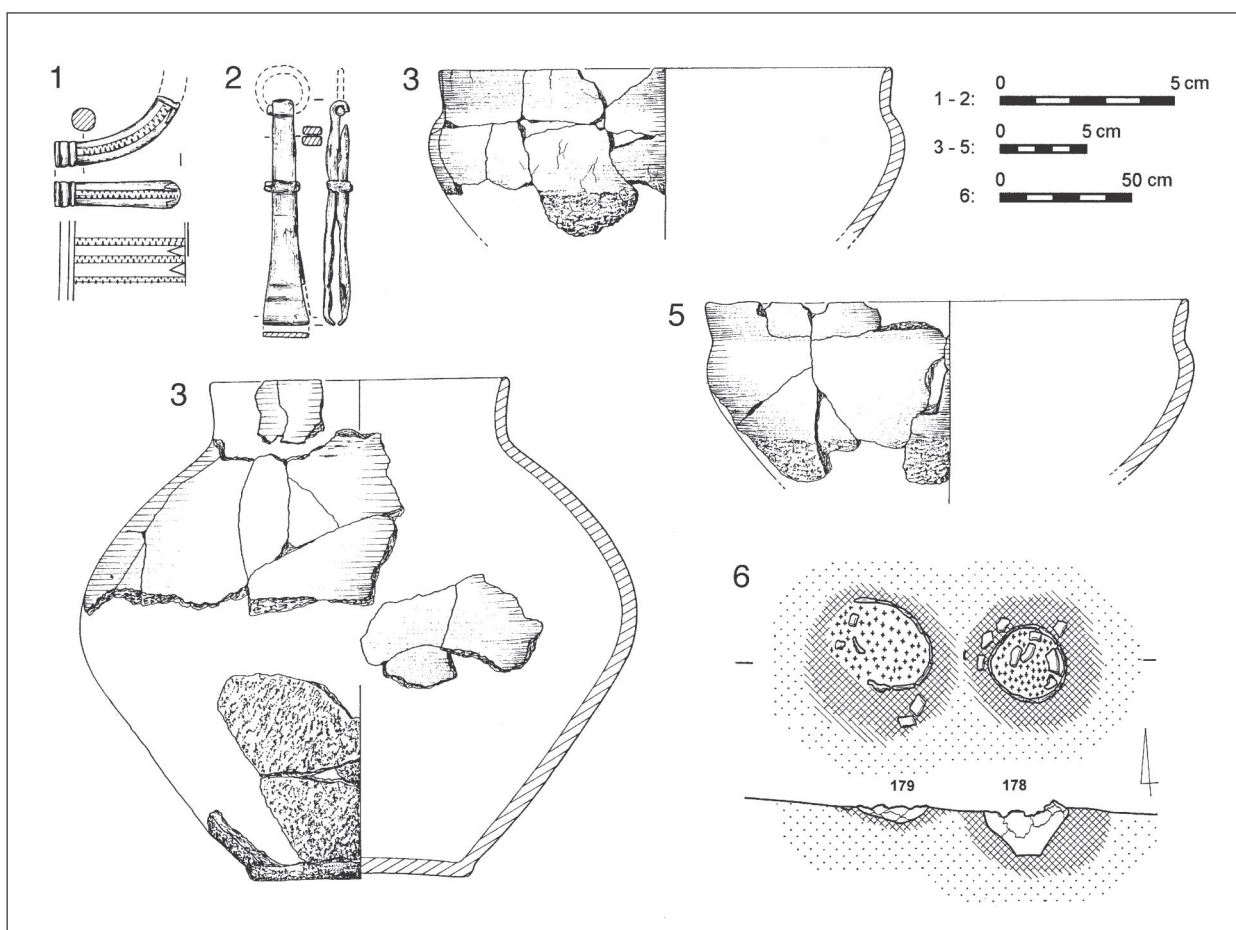

Fig. 1. Wyszembork, stanowisko IVa. 1-4. wyposażenie grobu 178; 5. wyposażenie grobu 179; 6. plan i profil grobów 178 i 179 (rys. Ewa Pazyna, Joanna Dynysiuk, Paweł Szymański).

oraz obie misy (przykrywki) są bardzo do siebie podobne, zarówno pod względem kształtu jak i sposobu gładzenia oraz chropowacenia. Być może zostały wykonane przez tę samą osobę. Ponadto za jednoczasowością obu grobów przemawia ich forma. Jest ona dość typowa dla cmentarzysk kultury bogaczewskiej (cf. NOWAKOWSKI 1982: 404-406), nieco odbiega jednak od sąsiednich pochówków najczęściej nie obsypanych popiołem.

Jedynym zabytkiem wydzielonym oprócz bransolety są silnie skorodowane szczypczyki żelazne. Ustalenie ich dokładnego datowania jest niestety mocno utrudnione z powodu braku wyczerpujących opracowań tej kategorii zabytków. Zajmowano się nimi jedynie przy omawianiu konkretnych znalezisk (cf. np. OKULICZ 1958: 100; KACZYŃSKI 1971; NOWAKOWSKI 1998: 85). Na podstawie niezbyt licznych materiałów można przyjąć, że szczypczyki pojawiają się w kulturze bogaczewskiej dopiero w fazie B₂ (NOWAKOWSKI 1998: 85). Dominują wówczas egzemplarze o szerokich zakończeniach, natomiast smuklejsze formy wchodzić częściej w użycie prawdopodobnie dopiero w okresie późnorzymskim (w fazie B₂/C₁?-C₁?). Ponadto elementem, pojawiającym się prawdopodobnie dopiero schyłku fazy B₂ jest obejmka („suwak”) w połowie kleszczy (NOWAKOWSKI 1982: 278). Według tego podstawowego schematu, dość wąskie, posiadające obejmę szczypczyki z grobu 178 należałoby datować na okres późnorzymski, począwszy od fazy B₂/C₁, ewentualnie na schyłek fazy B₂. Należy jednak podkreślić, że datowanie to jest bardzo nieprecyzyjne, ponieważ oparte jest na niezbyt licznych materiałach.

Najlepiej zachowanymi naczyniami są misy użyte jako pokrywki. Mimo braku den i dolnych części brzuśców, forma górnych partii pozwala włączyć je do grupy IIA według klasyfikacji opracowanej dla naczyń z cmentarzysk bogaczewskich (cf. SZYMAŃSKI 2000). Misy takie należą do form spotykanych przez cały okres istnienia kultury bogaczewskiej. Brak jakichkolwiek zdobień uniemożliwia sprecyzowanie ich datowania, naczynia te nie są więc przydatne do ustalenia chronologii zespołu. W odróżnieniu od mis, obie popielnice są zniszczone i rozdrobnione, w stopniu uniemożliwiającym pełną rekonstrukcję. Widać jednak, że nie są zdobione, mają dwustożkowaty brzusiec, a w przypadku naczynia z grobu 178 – niezbyt długą, prostą szyjkę. Reprezentują więc „klasyczny”, podstawowy typ urn bogaczewskich, można je włączyć do grupy ID (SZYMAŃSKI 2000). Niewysoka

szyjka naczynia z grobu 178, będąca ważnym wyznacznikiem chronologicznym, może świadczyć o wczesnym datowaniu – do fazy B₂/C₁ włącznie. Później zaczynają dominować szyjki bardzo wysokie, dochodzące nawet do 1/3 wysokości naczynia.

Analiza wyposażenia pochówków – pomijając będącą tematem artykułu bransoletę – sugeruje, że chronologię zespołu należy zamknąć w fazach B_{2b}-B₂/C₁. Można jednak podjąć próbę określenia chronologii pochówków przy pomocy innej metody tj. stratygrafii horyzontalnej.

Dotychczasowe badania wykazały, że większość obiektów na cmentarzysku w Wyszeboroku umieszczano w skupiskach (gniazdach) rozdzielonych szerokimi, pustymi pasami (cf. FEDORCZYK, NOWAKOWSKI, SZYMAŃSKI 1998: 368). Wstępna analiza wskazuje, że są to skupiska wielofazowe. Groby 178 i 179 leżały na skraju jednego z gniazd, położonego w centrum stanowiska. W skład tego skupiska wchodziło prawdopodobnie 27 grobów.² Były to między innymi grób 180 (a w nim między innymi zapinka Almgren 161-162), grób 181b (zapinka zbliżona do Almgren 167), grób 181c (zapinka żelazna Almgren 161/162), grób 191a/191b (zapinka zbliżona do Almgren 170), grób 192 (zapinka żelazna Almgren 161/162³), grób 201c (zapinka zbliżona do Almgren 168), grób 201a (zapinka zbliżona do Almgren 167 oraz zapinka zbliżona do Almgren 167/170), grób 212 (zapinka Almgren 162). Ponadto w kilku pozostałych obiektach niedatowanych zabytkami metalowymi, znaleziono naczynia gliniane: w grobie 208 wagę typu III, natomiast w 201 naczynie faszowate typu IE.⁴

Widać wyraźnie, że wszystkie pochówki posiadające datowniki pochodzą ogólnie z okresu późnorzymskiego. Niestety, dokładniejsze sprecyzowanie chronologii niektórych grobów jest dość trudne. Dotyczy to zwłaszcza zespołów w których znaleziono zapinki zbliżone do Almgren 161-162 i 167 (groby 180, 181b, 181c, 192, 212). Fibule tego typu występowały przez cały okres późnorzymski bez większych zmian stylistycznych, lub też różnic do tej pory nie udało się wychwycić, choć jak się wydaje, niektóre z nich pochodzą raczej z fazy C₁ (groby 180, 181b). Jedynie wczesne warianty zapinek z pełną pochewką (groby 194a/191b i 201a) znalezione razem z późnorzymskim naczyniem faszowatym typu IE (grób 194a/194b) lub z późnorzymską zapinką Almgren 167 (grób 201a) można dość precyzyjnie wydatować na schyłek fazy C.

² Trudno precyzyjnie ustalić liczbę obiektów, z uwagi na silne zniszczenie stropów niektórych grobów przez orkę. Niektóre „obiekty” wydzielone jako groby mogą być jedynie rozwlęczeniami.

³ Zapinka ta była już publikowana (NOWAKOWSKI 1995, pl. V: 5), jednak rysunek będący przerysem ze szkicu w inwen-

tarzu polowym przedstawia stan zabytku jeszcze przed oczyszczeniem i konserwacją, nie oddaje więc jego rzeczywistego kształtu.

⁴ Część naczyń z grobów w tym skupisku nie jest jeszcze zrekonstruowana, dlatego wykaz jest niepełny.

Widać zatem, że ustawienie grobów w omawianym skupisku cechuje pewien schemat: najwcześniejsze pochówki z fazy C₁ lokowano w części wschodniej, natomiast późniejsze umieszczane były kolejno w stronę zachodnią. Można więc założyć, że groby 178 i 179 położone na wschodnim skraju skupiska są najwcześniejsze, a zatem mogą pochodzić z fazy B₂/C₁. Należy jednak pamiętać, że datowanie to oparte jest na bardzo niepewnych przesłankach, nie można bowiem wykluczyć, że groby te nie są bezpośrednio związane ze skupiskiem.

Analiza usytuowania grobów 178 i 179 w obrębie dużego skupiska obiektów, może potwierdzać dość niepewne datowanie ich na fazę B₂/C₁, choć nie można wykluczyć, że pochodzą z fazy B_{2b}. Będącą tematem artykułu bransoletę należy umieszczać prawdopodobnie w tym przedziale czasowym.

Jest ona najciekawszym zabytkiem znalezionym w opisywanych obiektach. Jak powiedziano wcześniej należy do typu niespotykanego w kulturze bogaczewskiej. Obca jest zarówno forma jak i jej zdobienie (NOWAKOWSKI 1982: 178-178), analogii zatem należy szukać poza terenem Mazur. Wydaje się, że ozdoba ta nawiązuje do bransolet typu „Kamieńczyk” (DĄBROWSKA 1980: 48).⁵

Bransolety typu Kamieńczyk występują dość licznie na terenie kultury przeworskiej (Fig. 2), stanowią jeden z najbardziej charakterystycznych wyznaczników jej wschodniej strefy (ANDRZEJOWSKI 1994: 320-321, fig. 7:a). Pojawiają się najprawdopodobniej u schyłku fazy B₁, najwięcej egzemplarzy datować można jednak na wczesne stadium fazy B₂ (cf. ANDRZEJOWSKI 1994: 321). Według przyjętego ciągu rozwojowego, najwcześniejsze stylistycznie wydają się być okazy z silnie profilowanymi zakończeniami a najpóźniejsze ze słabo profilowanymi. Spośród kilkunastu znanych egzemplarzy najbardziej podobne do wyszemborskiej wydają się być ozdoby znalezione na cmentarzysku w Hryniewiczach (ANDRZEJOWSKI 1999, fig. 6: 20.1, 9: A. 2) oraz w Grodzisku Mazowieckim (BARANKIEWICZ 1959: 208, pl. XII:12). Bransoletę z Wyszemborka można więc – podobnie jak tamte – uznać za późną stylistycznie formę o zredukowanym profilowaniu zakończenia (cf.

ANDRZEJOWSKI 1994: 320). Jest to drugi egzemplarz nawiązujący do typu Kamieńczyk pochodzący spoza strefy osadnictwa kultury przeworskiej – obok znaleziska z wielbarskiego cmentarzyska w Rządzu (cf. ANDRZEJOWSKI 1997: 115). Bransoleta wyszemborska różni się jednak od pozostałych bransolet nietypowym ornamentem oraz kabłąkiem prawdopodobnie nieprzewężonym w połowie.

Warto zauważyć, że omawiana ozdoba wykazuje pewne podobieństwo nie tylko do bransolet przeworskich, ale również do zabytków ze wschodnich stref kręgu zachodniobałtyjskiego (cf. TAUTAVIČIUS 1980: 81-82, fig. 2; NOWAKOWSKI 1991: 43-45; 1996, mapa 16), gdzie w okresie wczesnorzymskim bardzo popularne stają się bransolety sztabkowe (cf. MICHELBERTAS 1997: 25, fig. 80). Wśród nich, najbardziej podobne do wyszemborskiej wydają się być bransolety otwarte, które posiadają na zakończeniach szereg wyraźnych, głębokich rowków. Cały kabłąk zdobiony jest ornamentem drabinkowym ustawionym rzędami. Często między nimi widoczne są również wybijane oczka, istnieją jednak egzemplarze bez tego zdobienia. Niektóre z bransolet wykonane są ze sztabki o przekroju półkolistym, prostokątnym lub spłaszczonym (cf. np. MICHELBERTAS 1997, fig. 70: 1, 54:2; GRAUDONIS 1974, pl. 32: 11), duża część jednak ma przekrój kolisty. Większość tego typu ozdób można wiązać z horyzontem występowania zapinek oczkowatych serii „pruskiej” (cf. MICHELBERTAS 1997: 25, fig. 34), datować je można więc ogólnie na fazę B₂ (cf. NOWAKOWSKI 1995: 29) i prawdopodobnie nie wykraczają poza ten okres.⁶ Spotykane są na terenach dzisiejszej Litwy i Łotwy (cf. np. ŠNORE 1937, pl. XV: 9; XVIII: 13; MICHELBERTAS 1980, fig. 19: 3-7; 1997, fig. 34: 2, 83: 1-2; GRAUDONIS 1974, fig. 34: 18; STEPINŠ 1974, fig. 4: 4, 5, 7), oraz – jak się wydaje – rzadziej i w nieco innej formie także na Sambii (MOORA 1938, fig. 45: 1, 46: 2). W przypadku bransolety z Wyszemborka, zbieżny może być ogólny kształt (lekkie pogrubienie na kabłąku) oraz sposób ornamentowania, różni jednak występowanie ornamentu tylko na części kabłąka oraz silniejsze profilowanie zakończeń.⁷

⁵ Na temat formy, genezy i rozprzestrzenienia bransolet związanych z typem Kamieńczyk – zobacz: ANDRZEJOWSKI 1994: 320-321; 1997: 114-115; cf. także ANDRZEJOWSKI 1999: 37.

⁶ Dwie bransolety zostały znalezione w Pakalniszkach, w kurhanie (grobie) 11, między innymi razem ze słynną zapinką zdobioną emalią (cf. MAJEWSKI 1900: 96, pl. XIII, XIV:12, fig. 41-42), co potwierdza podane tu datowanie.

⁷ Przejawem kontaktów z terenami wschodnimi może być zdobienie na znalezionej w grobie 214 w Wyszemborku zapince Almgren 100. Jest ona wyposażona w szereg guzków na końcu szerokiej nóżki. Takie zupełnie niespotykane na Mazurach zdobienie znajduje analogię na cmentarzysku w Karpiškai na Lit-

wie. Na pochodzącej stamtąd zapince również widnieją identyczne guzki (KULIKAUSKIENE, RIMANTIENE 1958: 347, fig. 175). Można przypuszczać, że zabytki te mają związek z zapinkami posiadającymi profilowane guzy na końcu nóżki (cf. np. ŠNORE 1937, pl. XI: 3; LOZE, GRAUDONIS 1970, pl. 15: 2; GRAUDONIS 1974, fig. 54: 5). W grobie 214 znaleziono również wczesnorzymską popielnicę dwustożkową pośrednią pomiędzy typem IB a IDa, a w popielnicy, razem z zapinką srebrny (?) pierścień zbliżony do typu 26a według Ch. Beckmann (1969), jednak bez wkładek emalii oraz dwa małe fragmenty przedmiotów brązowych. Cały zespół można datować najprawdopodobniej na fazę B_{2b}.

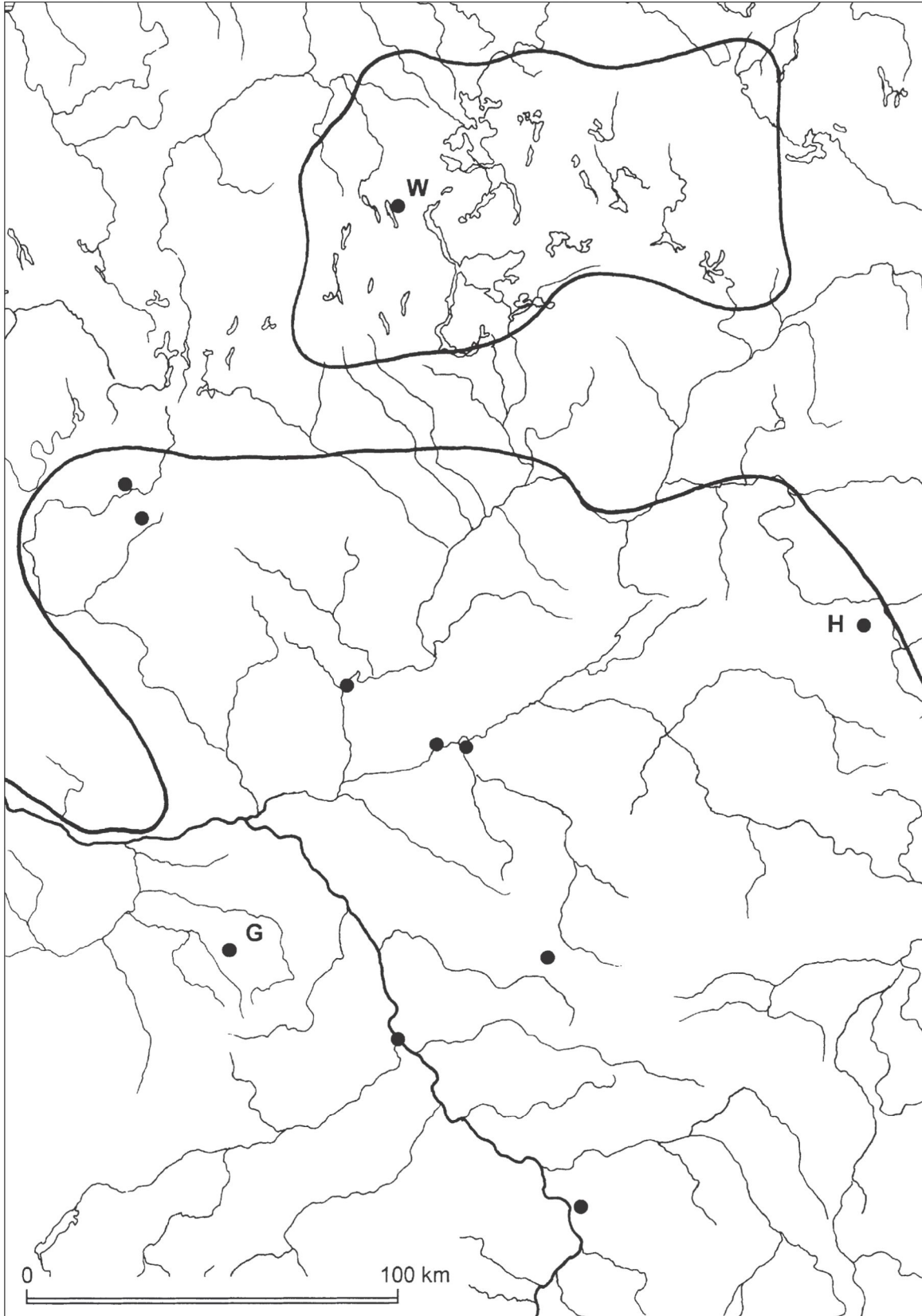

Fig. 2. Rozmieszczenie bransolet związanych z typem Kamieńczyk według J. ANDRZEJOWSKIEGO (1994) z uzupełnieniem. G – Grodzisk Mazowiecki; H – Hryniewicze; W – Wyszembork. Na mapie zaznaczono zasięg kultury bogaczewskiej w fazie B_{2b} według W. NOWAKOWSKIEGO (1990) oraz zasięg kultury przeworskiej w fazie B₂ według J. ANDRZEJOWSKIEGO (1994).

Interesujące jest, że zarówno bransolety typu Kamieńczyk jak i bransolety bałtyjskie, mają swoje źródło przypuszczalnie w ozdobach wielbarskich⁸ (cf. SCHMIEDHELM 1931, ryc. 3; ANDRZEJOWSKI 1994: 320). W związku z tym, taką pierwotną genezę miałyby i bransoleta wyszemborska, różny byłby tylko bezpośredni dla niej wzór. Jej związek z kulturą przeworską wydaje się nieco bardziej prawdopodobny niż z terenami północno-wschodnimi. Świadczyć o tym może porównanie zakończeń omawianej ozdoby z silnie profilowanymi zakończeniami bransolet typu Kamieńczyk oraz z zakończeniami zdobionymi rowkami zabytków północno-wschodnich. Jeśli założymy, że jest to forma zdegenerowana, to bardziej prawdopodobne jest, że jej przekształcenie polegało na redukcji profilowania a nie jego rozbudowie, a więc, że punktem wyjścia były bransolety wschodnioprzeworskie. Przyjęty dla nich „ciąg rozwojowy” zakłada zresztą stopniowe zmniejszanie guzków na końcach.

Nasuwa się oczywiście pytanie dlaczego bransoleta nawiązująca formą do ozdób wschodnioprzeworskich pojawiła się na bogaczewskim cmentarzysku. Należy tu przypomnieć, że u schyłku fazy B₂ można zauważyć rosnące wpływy przeworskie w kulturze bogaczewskiej (cf. DĄBROWSKA 1991: 210-211). Polegają one z jednej strony na pojawieniu się zapinek charakterystycznych dla wschodniej strefy kultury przeworskiej, między innymi tzw. „pochodnych od silnie profilowanych” odmiany mazowieckiej (DĄBROWSKA 1993-94: 10-14; cf. JUGA, NOWAKOWSKI, SZYMAŃSKI 2000),⁹ z drugiej strony na przejściu niektórych przeworskich elementów stroju np. pasa „wojownika” (cf. NOWAKOWSKI 1994: 375) czy też w nieco późniejszym okresie żelaznych zapinek z podwiniętą nóżką (cf. NOWAKOWSKI 1994, 376-377; 1995: 33-35).¹⁰

Począwszy od schyłku fazy B₂ mamy do czynienia z opuszczaniem prawobrzeżnego Mazowsza przez ludność kultury przeworskiej a zajmowaniem tego terenu przez przybyszy z kultury wielbarskiej (cf. ANDRZEJOWSKI 1989: 119-120). W tym wypadku znamienne wydaje się być znalezienie zdegenerowanych, a zapewne i najpóźniejszych bransolet z Grodziska Mazowieckiego i Hryniewicz¹¹ na obrzeżach tej strefy, a w przypadku bransolety z Wyszemborka – poza nią, na Mazurach. Być może zatem pojawienie się tego zabytku w kulturze bogaczewskiej u schyłku fazy B₂ może być nie tylko wynikiem przepływu idei, ale śladem obecności na Mazurach przybyszy z południa spowodowanym przemianami na terenie Mazowsza. Przemieszczenia te musiały być jednak bardzo ograniczone, bowiem, na terenie kultury bogaczewskiej nie znaleziono dotychczas grobu, który można by uznać za „czysto” przeworski, a co ważniejsze – nie znane są również naczynia o cechach przeworskich datowane na okres wpływów rzymskich.

Można zadać w tym miejscu pytanie, czy wyszemborska bransoleta jest zatem importem czy miejscowym naśladownictwem. Jeśli założyć, że należała ona do przybysza z południa, to wydaje się prawdopodobne, że została wytworzona na terenie Mazowsza. Jednakże zaprzecza temu bardzo nietypowy dla kultury przeworskiej ornament na kabłąku, nawiązujący jak się wydaje do ozdób litewskich, co w tym kontekście jest trudne do wytłumaczenia. Być może zatem jest to miejscowy, mazurski wytwór, znajdujący jedynie swój wzór na południu. W tym świetle, wyszemborska bransoleta jawi się jako kolejny przejaw kontaktów wschodnioprzeworsko-bogaczewskich nasilających się u schyłku fazy B₂ i w fazie B₂/C₁.

⁸ Warto zauważyć, że podobieństwo przeworskich bransolet typu Kamieńczyk oraz bransolet z terenów dzisiejszej Litwy zauważono już dawniej, podkreślając jednak silne nawiązania tych pierwszych do materiałów wielbarskich (DĄBROWSKA, POZARZYCKA-URBAŃSKA 1978: 170).

⁹ Być może do tego nurtu należy włączyć występujące na terenie kultury przeworskiej zapinki Almgren 129, których kilka egzemplarzy znaleziono na terenach bałtyjskich, choć uważane są one za przejaw funkcjonowania szlaku bursztynowego (cf. NOWAKOWSKI 1994: 376, cf. BITNER-WRÓBLEWSKA 1999: 112).

¹⁰ Notabene z Wyszemborka zarówno z cmentarzyska (stanowisko IVa) jak i z sąsiedniej osady (stanowisko IVb) pochodzi seria żelaznych zapinek z podwiniętą nóżką oraz żelazna sprzączka z prostokątną ramką i rozszerzonym kolcem (cf. NOWAKOWSKI 1981: fig. 1: c, 3: g; 1995, pl. V: 1-5).

¹¹ Należy tu zaznaczyć, że bransolety te nie są dobrze datowane współwystępującymi zabytkami. Teza o ich późnej chronologii oparta jest jedynie na analizie kształtu, przy założeniu, że formy wczesne mają silnie profilowane zakończenia, natomiast egzemplarze późniejsze mają profilowanie zredukowane (cf. ANDRZEJOWSKI 1994: 320; 1999: 37).

BRACELET FROM THE MASURIAN CEMETERY IN WYSZEMBORK.
TRACE OF CONTACTS WITH PRZEWORSK CULTURE IN MAZOVIA

SUMMARY

One of the most interesting artefacts found at the cemetery of Bogaczewo Culture in Wyszembork is a fragment of bronze bracelet found in the grave number 178. This piece of jewelry is particularly interesting also because there is no analogy to it in Masuria region.

The bracelet was found in a cremation urn grave together with iron forceps. The urn, whose form cannot be fully reconstructed, was covered by a bowl. The analysis of burial goods and the location of the grave at the border of a group of over ten other graves suggests that the founding can be dated, though not very accurately, to the phase B2/C1 or the ending of the phase B2.

Similar bracelets were found in neighbouring areas. Firstly: in the eastern settlement zone of the Przeworsk Culture. These are the bracelets of the

“Kamieńczyk” type, roughly dated to the phase B2. Secondly: the analogies can be found on the territory of western Lithuania; bracelets from this area also belong to the phase B2. It seems that closer to the subject of the article are Mazovian bracelets of the “Kamieńczyk” type, or more precisely the degenerated examples, known from Hryniewicze Wielkie and Grodzisk Mazowiecki.

To the end of the phase B2 the part of Mazovia on the right bank of the Vistula river was an arena of cultural transformations. The Przeworsk Culture started to withdraw to the south and in turn the settlements of the Wielbark Culture appeared. In this context, maybe the presence of the bracelet similar to the “Kamieńczyk” type at the cemetery in Bogaczewo was the distant result of those changes and was caused by subtle movements to the north of people representing the Przeworsk Culture.

Literatura

ALMGREN O.

- 1923 *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Leipzig.

ANDRZEJOWSKI J.

- 1989 *Zagadnienie kontynuacji cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej*, in: *Kultura wielbarska w młodszy okresie rzymskim*, vol. 2, Lublin, p. 103-123.
- 1994 *Powiązania kultur przeworskiej i wielbarskiej w świetle znalezisk bransolet*, in: *Kultura Przeworska*, vol. 1, Lublin, p. 317-341.
- 1997 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Todzi, gmina Kadzidło, województwo ostrołęckie, stanowisko 2*, *Wiadomości Arch.* 53, fasc. 2, p. 101-124.
- 1998 *Nadkole 2. A cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland* [Monumenta Archaeologica Barbarica vol. 5], Kraków.
- 1999 *Hryniewicze Wielkie – cmentarzysko z pogranicza światów*, in: *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej* dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin, Warszawa, p. 17-57.

BARANKIEWICZ R.

- 1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazowieckim*, *MatStar* 5, p. 191-229.

BECKMANN Ch.

- 1969 *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, *SaalbJb* 26, p. 5-106.

BITNER-WRÓBLEWSKA A.

- 1999 *Elementy przeworskie na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie. Przyczynek do kontaktów bałtyjsko-przeworskich*, in: *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej* dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin, Warszawa, p. 109-114.

DĄBROWSKA T.

- 1980 *Zmiany kulturowe prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia w okresie wpływów rzymskich*, Wiadomości Arch. 45, fasc. 1, p. 45-57.
- 1991 *Uwagi o związkach kulturowych między kulturą przeworską i kulturą zachodniobałtyjską w okresie wpływów rzymskich*, Roczn. 16, p. 201-211.
- 1993-94 *Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce*, Wiadomości Arch. 53, fasc. 1, p. 3-34.

DĄBROWSKA T., POZARZYCKA-URBAŃSKA A.

- 1978 *Wyniki prac wykopaliskowych na cmentarzysku kultury przeworskiej w Kamieńczyku, gm. Wyszaków, woj. Ostrołęka*, Spraw. 30, p. 151-173.

GRAUDONIS J.

- 1974 *Agrais dzelzs laikmets (Pirmatnējās kopienas sairšana) 2.-4. gs.*, in: Latvijas PSR Arheoloģija, Rīga, p. 95-130.

JUGA A., NOWAKOWSKI W., SZYMAŃSKI P.

- 2000 *„Galindzkie” archiwalia archeologiczne w Tallinie. Spuścizna Marty Schmiedehelm*, Mrągowskie Studia Humanistyczne 2, w druku.

KACZYŃSKI M.

- 1971 *Interesujące znalezisko z miejscowości Goniądz-Szafranki, pow. Mońki*, Wiadomości Arch. 36, p. 355-356.

KULIKAUSKIENE R., RIMANTIENE R.

- 1958 *Lietuviu Liaudies Menas*, Vilnius.

LOZE I., GRAUDONIS J.

- 1970 *Apbedišanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā*, Arheoloģija un Etnogrāfija 9, p. 31-54.

MAJEWSKI E.

- 1900 *Kurbany w Pakalniszkach w pow. poniewieskim (Tumulis à Pakalniszki) zbadane przez Maryę Butrymównę*, Światowit 2, p. 92-103.

MICHELBERTAS M.

- 1980 *Vienragių pilkapyno tyrinėjimai 1977 metais*, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija 20 (1), p. 110-132.
- 1997 *Paragaudžio pilkapynas*, Vilnius.

MOORA H.

- 1938 *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 nach Chr.*, vol. II, Tartu.

NOWAKOWSKI W.

- 1981 *Zum problem der Besiedlungsdauer in der Masurischen Seenplatte im 1. Jahrtausend u. Z. im Lichte von Forschungsergebnissen hinsichtlich der Mikroregion der Salzt Seeuffer*, Arch. Polona 19, p. 49-69.
- 1982 *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim i Suwalszczyźnie we wczesnym okresie wpływów rzymskich*, tekst niepublikowanej pracy doktorskiej znajdujący się w archiwum IAUW.
- 1990 *Osiedla kultury bogaczewskiej – Próba podsumowania stanu badań*, Wiadomości Arch. 51, p. 31-45.
- 1991 *Kulturowy krąg zachodniobałtyjski w okresie wpływów rzymskich. Kwestia definicji i podziałów wewnętrznych*, in: Archeologia Bałtyjska, Olsztyn, p. 42-65.
- 1994 *Kultura przeworska a zachodniobałtyjski krąg kulturowy*, in: Kultura przeworska, vol. I, Lublin, p. 373-388.
- 1995 *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego*, Barbaricum 4.
- 1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*, Marburg –Warszawa.
- 1998 *Die Funde der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Masuren*, Berlin.

OKULICZ J.

- 1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowości Bogaczevo, na przysiółku Kula, pow. Giżycko*, Roczn. 1, p. 47-112.

SIKORSKA-ULFIK I.

- 1988 *Badania wykopaliskowe na zamku w Reszlu*, in: Olsztyński Biuletyn Konserwatorski, Olsztyn, p. 28-31.

SCHMIEDEHELM M.

- 1931 *Über die Beziehungen zwischen dem Weichselgebiet und Estland zur römischen Eisenzeit*, in: Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum. Riga, 19.-23. VIII. 1930, Riga, p. 395-405.

STEPINŠ, P.

1974 *Senkapi Īles Mežā*, Arheoloģija un Etnogrāfija 11, p. 111-119.

SZYMAŃSKI, P.

1998 *Grób z Wyszemborka. Przyczynek do badań nad zachodniobałtyjskimi pochówkami koni z okresu wędrówek ludów*, in: Studia z dziejów cywilizacji, Warszawa, p. 141-148.

2000 *Ceramika z cmentarzysk kultury bogaczeuskiej. Próba analizy na podstawie wybranych materiałów*, Barbaricum 6, p. 109-201.

ŠNORE, E.

1937 *1.-4. gadsimteņi pēc Kr.*, in: *Latviešu kultūra senatnē*, Riga, p. 18-38.

TAUTAVIČIUS, A. (ТАУТАВИЧЮС А.)

1980 *Балтские плетена на территории Литвы в I тысячел. н.э.*, in: Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии) Рига, p. 80-88.

WIESŁAW WIĘCKOWSKI

**BADANIA ANTROPOLOGICZNE LUDZKICH SZCZĄTKÓW KOSTNYCH
POCHODZĄCYCH Z GROBÓW 178 I 179 Z CMENARZYSKA CIAŁOPALNEGO
W WYSZEMBORKU, GM. MRĄGOWO**

Materiał, który stanowi podstawę niniejszego opracowania pochodzi z badań wykopaliskowych prowadzonych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego na cmentarzysku ciałałopalnym (stanowisko IVa) w Wyszemborku, gm. Mrągowo. Badania były prowadzone w sezonie 1993 pod kierownictwem dr hab. W. Nowakowskiego.

Zaprezentowane wyniki analizy stanowią jedynie fragment z całości wyeksplorowanego materiału, gdyż obejmują szczątki pochodzące z zaledwie dwóch grobów i wypełniska pomiędzy nimi. Opracowanie pozostałej części jest w toku i zostanie opublikowane w przyszłości.

Badania przeprowadzone zostały przy użyciu metody identyfikacji i opisu fragmentów kostnych opracowanej przez T. Dzierżykraya-Rogalskiego,¹² a w opisie stopnia przepalenia kości uwzględniono skalę A. Malinowskiego, jak następuje:

- 1° – przepalenie lub nadpalenie częściowe;
- 2° – przepalenie słabe – kości mało popękane, odkształcone i skurczone o ciemnym zabarwieniu;
- 3° – przepalenie średnie – spękanie i odkształcenia termiczne silniejsze, zabarwienie szare;

4° – przepalenie silne – znaczne spękanie i odkształcenia, zabarwienie żółtawo- lub białawo-szare;

5° – przepalenie bardzo silne, spopielenie – zachowane niewielkie fragmenty o zabarwieniu kredowo-białym.

Opis zabarwienia kości uzupełniony został o często występujące, zwłaszcza na kościach przepalonych średnio, zabarwienie rdzawe, będące pozostałością związków żelaza zawartego w hemoglobinie czerwonego szpiku kostnego.

Ustalania płci i wieku zmarłych dokonano na podstawie analizy fragmentów z wykształconymi cechami dystynktywnymi, posiłkując się czasami pomiarami metrycznymi grubości bądź średnicy niektórych kości długich i czaszki.

Grób nr 178 (kości z popielnicy)

Materiał uzyskany z popielnicy to średnio przepalone kości ludzkie – 3°, barwy jasno brunatno szarej, z rdzawymi śladami na niektórych fragmentach. Kości silnie rozdrobnione, częściowo mechanicznie, ale najprawdopodobniej wskutek transportu.

¹² T. DZIERŻYKRAY-ROGALSKI: *Szcątki kostne z grobów ciałałopalnych jako przedmiot badań antropologa*, in: Człowiek w czasie i przestrzeni, 1960, fasc. 1, p. 49-51.